

karakterizira posvemašnja kriza većine odrednica i sastavnica razvoja stanovništva.

U suvremenim demografskim kretanjima zrcale se prošla društveno-gospodarska zbivanja. Demografski su procesi posljedica, a vrlo često i činilac bitnih društvenih kretanja. Promjene koje se zbivaju u kretanju broja stanovnika nisu bitne samo kao pokazatelj tih promjena nego i kao indikator strukturnih promjena, a one se, pak, događaju pod neposrednim utjecajem demografskih, ekonomskih, socijalnih, socio-psiholoških, političkih i drugih čimbenika.

GUSTOĆA NASELJENOSTI I RAZMJEŠTAJ STANOVNIŠTVA

Tablica 1.

Površina, broj stanovnika i opća relativna gustoća naseljenosti (G) Vukovarsko-srijemske županije 1857., 1900., 1948., 1991. i 2001. godine

Županija	Površina (km ²)	1857. Stan.	1857. G	1900. Stan.	1900. G	1948. Stan.	1948. G	1991. Stan.	1991. G	2001. Stan.	2001. G
Vinkovački kraj	1026	33531	32,7	51072	49,8	65972	64,3	98445	96,0	91884	89,6
Vukovarski kraj	606	30096	49,7	40627	67,0	49826	82,2	83770	138,2	61583	101,6
Županjski kraj	816	23139	28,4	33870	41,5	36674	44,9	49026	60,1	51301	62,9
UKUPNO	2448	86766	35,4	125569	51,3	152472	62,3	231241	94,5	204768	83,6
Istočna Hrvatska	11090	371034	33,5	530361	47,8	689894	62,2	893035	80,4	821629	74,1
Republika Hrvatska	56542	2181499	38,6	3161456	55,9	3779880	66,9	4784265	84,6	4437460	78,5

Izvor: Korenčić, M. (1979.): *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.–1971. godine*, Djela JAZU, Knjiga 54, Zagreb; *Popis stanovništva 1991.*, Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.; *Popis stanovništva 2001.*, DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

Tijekom posljednjih pedesetak godina utjecaj prirodnih čimbenika na kretanje i razvoj stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* značajno je oslabio. Istodobno, pojačao se utjecaj društveno-gospodarskih odrednica razvoja stanovništva, naročito gospodarskih promjena u društvu potaknutih procesima industrijalizacije, deagrarizacije, deruralizacije i urbanizacije. Jačanjem usmjerenosti gospodarstva županije prema industriji i uslužnim djelatnostima koje su uglavnom locirane u gradskim naseljima (napose u Vukovaru i Vinkovcima) došlo je i do preseljavanja stanovništva iz ruralnih u urbana naselja, što je rezultiralo prostornim prerasporedom u strukturi naseljenosti.

Zbog dugotrajnog i povremeno vrlo intenzivnog doseljavanja broj stanovnika *Vukovarsko-srijemske županije* se od sredine 19. stoljeća do početka 1990-ih godina gotovo neprekinuto povećavao. Glavni prostori naseljavanja su bile prostrane lesne zaravni i terase (grede) između slabije naseljenih aluvijalnih nizina. Porast ukupnog stanovništva nužno se, dakako, odrazio i na povećanje opće gustoće naseljenosti županije koja je prije Domovinskog rata (1991.) bila veća nego 1857., 1900. ili pak 1948. godine. Valja, također, naglasiti da je prosječna opća relativna gustoća naseljenosti *Vukovarsko-srijemske županije* 1991. godine od 94,5 st./km² površine bila veća od prosječne gustoće naseljenosti cjelokupnog hrvatskog državnog prostora (84,6 st./km²). To znači da je *Vukovarsko-srijemska županija do Domovinskog rata ulazila u skupinu gušće ili iznadprosječno naseljenih predjela Hrvatske.*

Međutim, razlike u gustoći naseljenosti između pojedinih dijelova *Vukovarsko-srijemske županije* su i prije rata bile velike i znakovite, a posljedica su različitog demografskog razvoja prostora. U sve četiri odabrane godine popisa (1857., 1900., 1948., 1991.) najveća je prosječna gustoća naseljenosti bila u vukovarskom kraju, najmanja u županjskom, dok je ona u vinkovačkom kraju bila daleko iza vukovarske, ali i bitno veća od gustoće naseljenosti cjelokupne *Vukovarsko-srijemske županije*. Brojnije doseljavanje stanovništva u vukovarski i djelomično vinkovački kraj, naročito od 1948. godine, utjecalo je i na brži rast njihove opće gustoće naseljenosti. Županjski kraj, uslijed ponešto slabijih prirodnih mogućnosti naseljavanja (značajno veća pošumljenost) te sporijeg društveno-gospodarskog razvoja, nikada nije mogao primiti toliko stanovnika, koliko su to bili u prilici vukovarski i vinkovački kraj, što se, dakako, odrazilo i na njegovu znatno manju opću gustoću naseljenosti. Ona nije manja samo u odnosu na županijski prosjek, nego je uvjerljivo manja i od državnog prosjeka.

Tijekom posljednjega međupopisnog razdoblja (1991.-2001.) došlo je do znakovitih promjena u razmještanju stanovništva i gustoći naseljenosti. Zahvaljujući pojavi ukupne depopulacije, čije ćemo uzroke, pokazatelje i posljedice analizirati i prikazati u narednim poglavljima, opća relativna gustoća naseljenosti u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* je smanjena – sa 94,5 na 83,6 st./km². Međutim, unatoč navedenom smanjenju ova je županija zadržala *obilježja iznadprosječno gusto naseljenog područja Republike Hrvatske* jer je opća gustoća naseljenosti još uvijek signifikantno veća u odnosu na hrvatski prosjek (78,5 st./km²). Valja, doduše, istaknuti da su, kada je u pitanju gustoća naseljenosti, unutar županije zabilježene značajnije promjene. Nai-

me, u vukovarskom i vinkovačkom kraju opća gustoća naseljenosti je smanjena (sa 138,2 na 101,6, odnosno, sa 96,0 na 89,6 stan/km²), dok je u županjskom kraju – zahvaljujući demografskom rastu – gustoća naseljenosti blago povećana (sa 60,1 na 62,9 st./km²).

U odnosu na županijski prosjek 2001. godine (83,6 st./km²), iznadprosječnu gustoću naseljenosti je imalo samo 15 naselja: Andrijaševci (88), Borovo (189), Bršadin (128), Gunja (162), Ilok (108), Ivankovo (120), Jarmina (205), Mirkovci (97), Nuštar (289), Rokovci (136), Stari Jankovci (84), Vinkovci (500), Vođinci (101), Vukovar (454) i Županja (128). U preostalim se 69 naselja prosječna opća gustoća naseljenosti kretala od 8 st./km² u Antinu do 83 st./km² u Marincima. Dakle, polovi relativne gustoće naseljenosti u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* su naselja Vinkovci i Antin. U Vinkovcima je 2001. godine na 66,53 četvorna kilometra površine obitavalo 33 239 stanovnika ili 500 st./km², dok je u Antinu na 11,21 četvornom kilometru živjelo samo 806 stanovnika, tj. tek 8 st./km².

Diferencirana brojčana demografska dinamika u posljednjih 150-tak godina imala je odraza i na odgovarajuće promjene u razmještaju/koncentraciji stanovništva, kako na razini pojedinih područja u županiji, tako i na razini naselja. Sredinom 19. stoljeća, u ukupnom stanovništvu današnje *Vukovarsko-srijemske županije* (86 766), vinkovački kraj je sudjelovao s 38,6%, vukovarski kraj s 34,7%, a županjski kraj s 26,7% stanovništva. Do 1948. godine udjel vinkovačkog kraja je povećan na 43,3%, dok je udjel preostala dva kraja smanjen, vukovarskog na 32,7%, a županjskog na 24,1%. Navedene promjene u koncentraciji naseljenosti posljedica su snažnih, ali prostorno diferenciranih ekonomsko-imigracijskih i agrarno-reformskih kolonizacijskih procesa s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća koje su u najvećem obujmu zahvatile upravo širi vinkovački prostor. Imigracije usko povezane s industrijalizacijom kraja su do početka 1990-ih godina uzrokovale porast udjela vukovarskog (na 36,2%) te smanjenje udjela vinkovačkog (na 42,6%) i županjskog kraja (na 21,2%) u ukupnom stanovništvu *Vukovarsko-srijemske županije*. Rezultati popisa iz 2001. godine su pokazali nove promjene u razmještaju stanovništva. Tako stanovništvo vinkovačkog kraja čini 44,9%, vukovarskog 30,1% te županjskog kraja 25,1% stanovništva županije.

Jedan od važnijih pokazatelja karakteristika u razmještaju stanovništva je usporedba kretanja broja naselja prema veličinskim kategorijama. Da bismo uočili osnovne značajke tih promjena, nužno je ukazati na promjene broja naselja prema veličini te na promjene broja stanovnika

u pojedinim skupinama naselja. Na početku valja istaknuti da se broj naselja u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* u posljednjih gotovo stoljeće i pol nije znatnije mijenjao, što je imalo relativno pozitivan utjecaj na ukupan demografski razvoj prostora i njegovu naseljsku strukturu. S obzirom na karakter demografskih promjena između 1991. i 2001. godine (dominantan utjecaj “vanjskih” čimbenika razvoja stanovništva), tendencije u razmještanju stanovništva na razini naselja prvo ćemo prikazati uspoređujući 1948. i 1991. godinu. Tijekom navedenog razdoblja promjene u naseljskoj strukturi bile su primarno uzrokovane demografskim i društveno-gospodarskim činiteljima, napose procesima deagrarizacije, industrijalizacije, deruralizacije i urbanizacije. Radi cjelovitog vrednovanja promjena u veličini naselja i razmještanju stanovništva unutar *Vukovarsko-srijemske županije* u pregled ćemo uvrstiti i rezultate popisa 2001. godine.

Provedena analiza je pokazala da su 1948. godine prema veličini (broju stanovnika) relativnu većinu imala *mala naselja* (s 500 do 1 000 stanovnika), kojih je te godine u županiji bilo 25 ili 29,8% svih naselja županije. Istodobno je 11 naselja (13,1%) imalo do 500 žitelja, 17 naselja (21,4%) između 1 000 i 1 500 stanovnika, 11 naselja županije (15,5%) između 1 500 i 2 000 stanovnika, a čak 17 naselja (20,2%) više od 2 000 stanovnika.

Tablica 2.

Promjena broja i veličine naselja Vukovarsko-srijemske županije između 1948. i 2001. godine

Veličina naselja	Godina popisa	Broj naselja		Broj stanovnika		Prosječan broj stanovnika u naselju
		Aps.	%	Aps.	%	
manje od 500 stan.	1948.	11	13,1	3128	2,1	284,4
	1991.	11	13,1	3084	1,3	280,4
	2001.	19	22,6	6130	3,0	322,6
501-1000	1948.	25	29,8	19718	12,9	788,7
	1991.	25	29,8	18647	8,1	745,9
	2001.	22	26,2	16012	7,8	727,8
1001-1500	1948.	18	21,4	22520	14,8	1251,1
	1991.	12	14,3	1534	6,6	1278,7
	2001.	10	11,9	12357	6,0	1235,7
1501-2000	1948.	13	15,5	23430	15,4	1802,3
	1991.	9	10,7	15500	6,7	1722,2
	2001.	9	10,7	15161	7,4	1684,6
više od 2000 stan.	1948.	17	20,2	83676	54,8	4922,1
	1991.	27	32,1	178666	77,3	6617,3
	2001.	24	28,6	155118	75,8	6463,3

Manje od 500 stanovnika = sitna naselja

501-1000 stanovnika = mala naselja

1001-1500 stanovnika = srednja naselja

1501-2000 = velika naselja

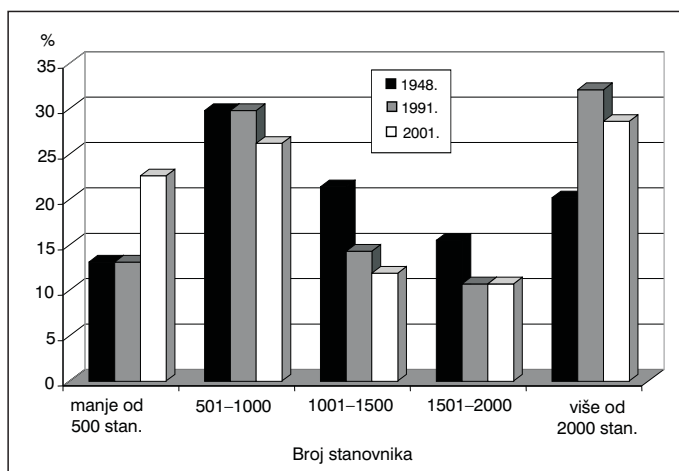
više od 2000 stanovnika = izrazito velika naselja

Suprotno dominaciji *sitnih, malih i srednjih naselja* (64,3% svih naselja županije), koncentracija stanovništva bila je dominantna u manjem broju *velikih i izrazito velikih naselja*. Tako je 1948. godine u 54 naselja županije do 1 500 stanovnika živjelo 45 366 osoba ili 29,8%, a u 17 naselja iznad 2 000 stanovnika čak 83 676 osoba ili 54,8% stanovništva županije. Osim toga, u svega dva naselja županije s više od 10 000 stanovnika (Vinkovci i Vukovar) živjele su 34 442 osobe ili petina (22,6%) ukupne populacije *Vukovarsko-srijemske županije*.

Promjene u strukturi naselja po veličini, ustanovljene popisom pučanstva iz 1991. godine, karakteristične su za područja izraženog doseljavanja, ali i depopulacije izazvane deruralizacijom. Kao posljedica doseljavanja i migracija selo-grad porastao je broj *izrazito velikih naselja* (za 58,8%). Istodobno, broj *sitnih i malih naselja* ostao je isti, ali je bitno smanjen broj *srednjih i velikih naselja* i to sa 31 na 21 naselje ili za trećinu. Do 2001. godine broj *srednjih i velikih naselja* je smanjen na 19, što na određeni način indicira i odgovarajuće poremećaje u naseljskoj hijerarhiji ove županije. Na temelju do sada rečenog možemo argumentirano ustvrditi da su u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* prije Domovinskog rata brojem stanovnika prevladavala *velika i izrazito velika naselja*, što je tipično za najveći dio hrvatskog panonskog prostora.

Navedene su se promjene, dakako, odrazile i na promjene koncentracije stanovništva u pojedinim skupinama naselja. Komparativna analiza pokazuje sve veću koncentraciju stanovništva u *izrazito velikim naseljima* (iznad 2 000 žitelja). U njima je 1991. godine živjelo već znatno više od dvije trećine stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*. U odnosu na 1948. godinu to je porast broja stanovnika od čak 113,5%. Istodobno, premda je broj naselja do 1 000 stanovnika ostao isti, u njima je 1991. u odnosu na 1948. godinu bilo 4,9% manje stanovnika. Međutim, što se naseljske strukture tiče nepovoljno je to što je, ne samo smanjen ukupan broj naselja u skupini od 1 000 do 2 000 stanovnika, nego je u njima za trećinu smanjen broj stanovnika. Dakle, očito je da su *srednja pa i velika naselja* u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* postala izvorištem depopulacijskih i deruralizacijskih procesa, koji mogu ploditi vrlo nepovoljnim posljedicama po ukupan demografski razvoj prostora. U *Vukovarsko-srijemskoj županiji* je prije rata u svega trećini naselja (32,1%) bilo koncentrirano gotovo četiri petine stanovništva kraja (77,3%).

Priključimo li navedenim pokazateljima analizu broja i veličine naselja *Vukovarsko-srijemske županije* prema popisu 2001. godine, razvidno je da su depopulacijski procesi

Graf 1.
 Struktura naselja
 Vukovarsko-srijemske županije
 prema veličini (broju
 stanovnika) 1948., 1991. i
 2001. godine

inducirali i odgovarajuće promjene u naseljskoj strukturi. Doduše, ukupno gledajući, i dalje je dominantna koncentracija stanovništva u manjem broju naselja (u 28,6% naselja županije s više od 2 000 stanovnika živi 75,8% ukupnog stanovništva županije), što i dalje ukazuje na prostorno nejednolik razmještaj stanovništva, ali je više nego značovit porast broja i udjela *sitnih* naselja (do 500 stanovnika), kao i žitelja u njima. Tako je broj naselja veličine do 500 stanovnika između 1991. i 2001. godine porastao za 72,7%, dok je broj stanovnika u njima udvostručen (porast od 98,8%). Drugim riječima, *proširila se naseljska i demografska osnovica za daljnje produbljenje depopulacijskih procesa*. Naime, u *sitnim naseljima* procesi ukupne i prirodne depopulacije te demografskog starenja se odvijaju mnogo brže i intenzivnije nego u većim naseljima pa su ona izloženija emigraciji, depopulaciji i u konačnici izumiranju stanovništva.

Navedenim čimbenicima valja pridružiti i utjecaj rata, napose prisilnih migracija koje su značajno “osiromašile” populacijsku osnovu u tim naseljima. Demografski su najugroženija naselja s manje od 200 stanovnika. To su naselja: Grabovo (149 stanovnika), Ludvinci (133), Mlaka Antinska (88), Bokšić (159), Čelije (155) i Vinkovački Banovci (194). U njima je 2001. godine živjelo 878 stanovnika ili svega 0,4% ukupnog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije. U odnosu na 1991. godinu *ukupna depopulacija* u tim naseljima je iznosila čak 22,2%. Navedena naselja čeka vrlo neizvjesna demografska budućnost. Ako ne već sljedeći, ono će popis stanovništva 2021. godine vjerojatno pokazati nestanak (“izumiranje”) barem jednog od njih.

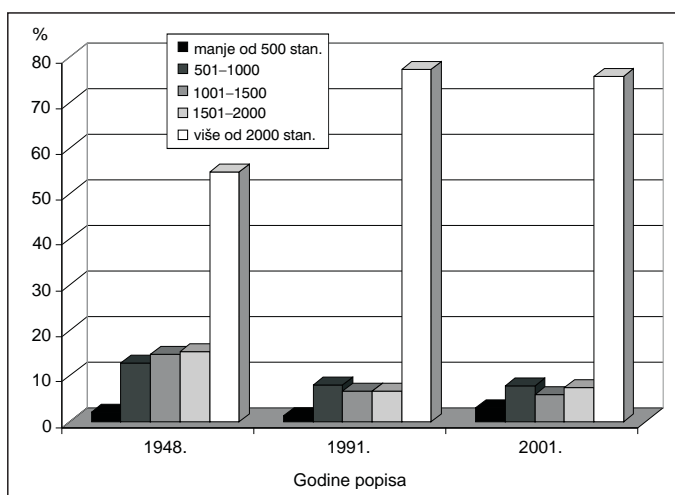
Prostorni razmještaj naselja pokazuje da se najveći dio *velikih* i *izrazito velikih naselja* (s više od 2 000 stanovnika) nalazi uz bivše općinske centre (Vinkovci, Vukovar, Žu-

panja), koji su najznačajnija gospodarska središta s najvažnijim centralnim funkcijama (uprava, zdravstvo, školstvo...). Ti se centri nalaze na ključnim prometnim, napose cestovnim komunikacijama u županiji, što upućuje na usku povezanost prometnog položaja, društvenih procesa i gospodarskoga razvoja s temeljnim karakteristikama razmjesta stanovništva.

Zaključno se pokazuje:

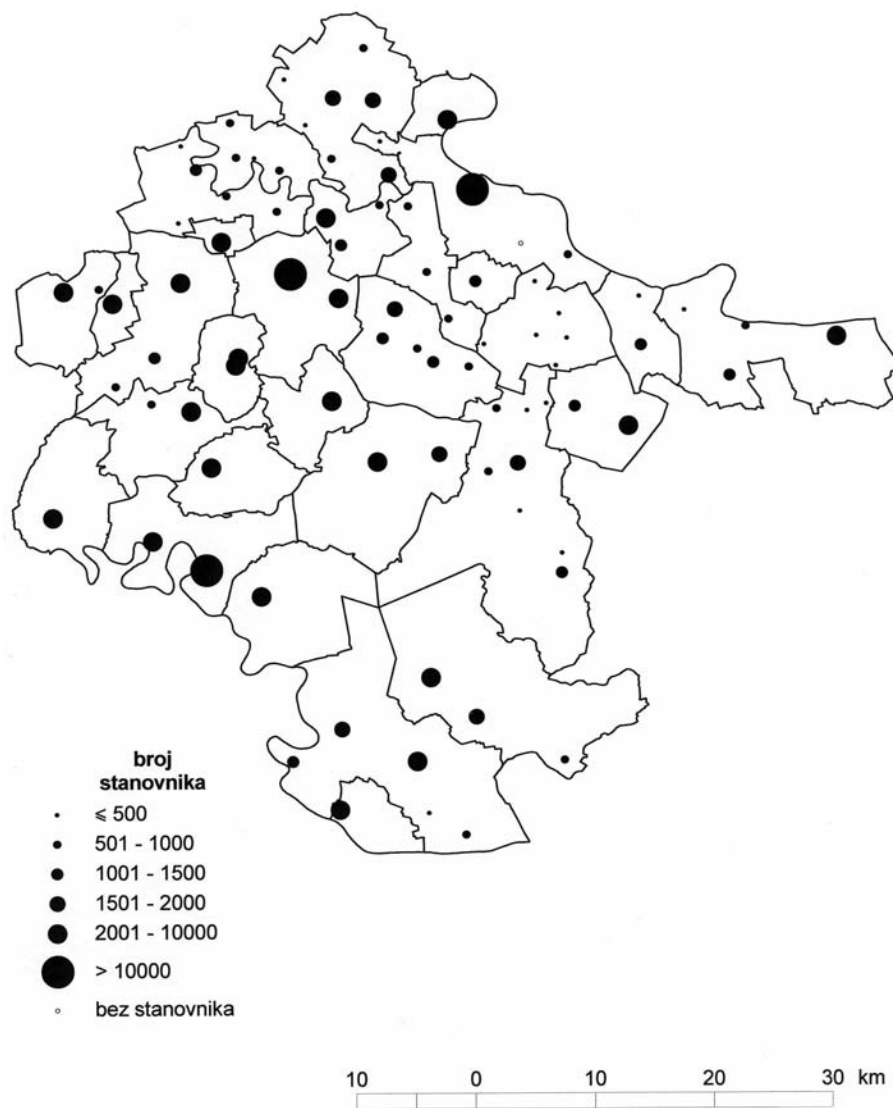
1. da su gustoća naseljenosti i razmjesta stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* funkcija suvremenih demografskih i modernizacijskih procesa, napose procesa deagrarizacije, industrijalizacije, deruralizacije i urbanizacije;
2. da županiju na naseljskom nivou karakterizira nejednolik prostorni razmjesta stanovništva, što ukazuje na jedan od aspekata prostorne populacijske polarizacije naseljenosti;
3. da razmjesta stanovništva jasno indicira i diferenciranost u demografskom, društvenom i gospodarskom razvoju *Vukovarsko-srijemske županije*.

Graf. 2.
Struktura stanovništva
Vukovarsko-srijemske županije
prema veličini naselja (broju
stanovnika) 1948., 1991. i
2001. godine

Slika 2.

Kartogram naselja Vukovarsko-srijemske županije prema veličini (broju stanovnika) 2001. godine

UKUPNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Temeljne odrednice i dinamične sastavnice ukupnoga kretanja stanovništva na nekom prostoru su prirodno i mehaničko ili prostorno (migracijsko) kretanje stanovništva. Ukupno kretanje svjetskog stanovništva determinirano je isključivo prirodnom dinamikom. Međutim, na promjenu broja stanovnika na nižim prostornim razinama promatranja (kontinenti, države, regije unutar država, naselja) uz prirodno kretanje i migracije ostvaruju manji ili veći utje-